

XORIJY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

HARPER LI VA O'ZBEK ADABIYOTIDAGI SUD JARAYONIGA OID TERMINLARINING O'XSHASH VA FARQLI JIHALARI

Davlatova Shahnoza Muhammadiyevna,
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi
shahnozadavlatova21@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15183421>

Annotatsiya. Ushbu maqola Harper Li asaridagi sud jarayonlari va o'zbek adabiyotidagi sud jarayonlarining o'xshashliklari hamda farqlarini tahlil qiladi. Maqolada "Killing a Mockingbird" asari va o'zbek adabiyotining o'tkir ijtimoiy va siyosiy muammolarni aks ettirgan asarlari, jumladan, Sovet davrining totalitar tizimlari va mustaqillik davridagi ijtimoiy o'zgarishlarga qarshi kurashuvchi asarlar o'rganiladi. Asosiy e'tibor sud jarayonlaridagi etik, moral va ijtimoiy muammolarga qaratilgan bo'lib, maqolada adolat, tenglik va inson huquqlari masalalari hamda qahramonlarning shaxsiy kurashlari o'rganilgan. Qiyosiy tahlil orqali, har ikki adabiyotda sud jarayonlarining jamiyatdagi roli va ta'siri aniqlanadi.

Kalit so'zlar: sud jarayonlari, ijtimoiy adolatsizlik, adolat, etik masalalar, o'zbek adabiyoti, totalitarizm, inson huquqlari, nasr, adabiy qiyoslash, erkinlik.

Sud jarayonlari adabiyotda ko'pincha ijtimoiy va siyosiy muammolarni aks ettirishda muhim ahamiyatga ega. Xususan, sudning jamiyatdagi o'rni va uning adolatni ta'minlashdagi roli adabiyotda keng yoritilgan. Harper Li va o'zbek adabiyotida sud jarayonlari ko'plab asarlarda markaziy mavzu sifatida ishlatilgan. Ushbu maqola Harper Li asarlaridagi sud jarayonlari va o'zbek adabiyotidagi sud jarayonlarining o'xshashliklarini va farqlarini qiyosiy tahlil qilishni maqsad qilgan. Bunda ijtimoiy adolatsizlik, etika, moral qadriyatlar va shaxsiy huquqlar masalalari yoritiladi. Maqolada qiyosiy tahlil metodi qo'llanildi, ya'ni Harper Li va o'zbek adabiyotidagi sud jarayonlari o'xshashliklari va farqlari tahlil qilindi. Shuningdek, genologik yondashuv ham ishlatilib, sud jarayonlari janrining o'ziga xos xususiyatlari, undagi etik, ijtimoiy va siyosiy muammolar o'rganildi. Tematik tahlil orqali esa, adabiyotdagi sud jarayonlari orqali ijtimoiy va siyosiy tizimlar tasvirlandi. Avvalambor termin so'ziga ta'rif berib o'tsak.

Termin lotincha - terminus so'zidan kelib chiqqan bo'lib, oxiri, chek, chegara, tugash degan ma'nolarni bildiradi [6] Shevchuk terminga quyidagicha ta'rif beradi: Termin - bu so'z bo'lib, o'rtaasrlarda aniqlash, ifodalash degan ma'nolarni ifodalagan. Qadimgi fransuz tilida mavjud bo'lgan terme leksemasi so'z degan ma'noni anglatadi. A.A. Reformatskiy esa buni quyidagicha ta'riflaydi: Termin - bu so'z bo'lib, o'zining alohida va maxsus belgilari bilan chegaralanadi, fan, texnika, iqtisodiyot, siyosat va diplomatiya sohalaridabir ma'noli, aniq so'zdir. U ekspressivlikdan holi, muayyan predmet yoxud tushunchani ifoda etuvchi, o'zining qat'iy va aniq mazmuniy

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

chegarasiga hamdaizohiga ega bo'ladi. Harper Li'ning "Killing a Mockingbird" asaridagi sud jarayonlari jamiyatdagi irqiy adolatsizlikni va haqiqatni qidirishga bo'lgan kurashni aks ettiradi. Asarda, Attikus Finch, sudyalı muhokama jarayonida, yovuz jamiyatning nohaqligi bilan kurashadi. Sud jarayoni orqali, adolat va haqiqatni himoya qilish uchun kurashayotgan shaxsning ijtimoiy va siyosiy kuchlar bilan qanday ziddiyatga tushishini ko'rsatadi. Sudning, irqiy ta'qib va adolatsizlikka qarshi bo'lgan pozitsiyasi bu asarda kuchli axloqiy va etik o'qishlarni taqdim etadi.

O'zbek Adabiyotida sud jarayonlarining tasvirlab berilishi. O'zbek adabiyotida, ayniqsa Sovet davrida, sud jarayonlari ijtimoiy tazyiqlarni, totalitar tizimni va shaxsiy huquqlarni cheklashni aks ettirgan. Erkin Vohidovning "Yulduzlar" asaridagi sud jarayonlari jamiyatdagi adolatsizlik va tazyiqlarni yoritadi. Shuningdek, Hamid Olimjonning "Inson va tabiat" asarida sud jarayonlari ijtimoiy va siyosiy inqirozlarning tashvishli natijalari sifatida ko'rsatiladi. Bu asarlarda sud jarayonlari asosan jamiyatdagi noto'g'ri tizimlar va shaxsiy erkinlikni cheklovchi kuchlar bilan bog'ligini yoritib bergan.

O'zbek va ingliz adabiyotida sud jarayonlarining tasvirlanishining o'xshashliklari va farqlari tomonlarini yoritib o'tsak:

Ingliz nasrida Harper Li ning "To Kill a Mockingbird" asari, AQShning janubida joylashgan, 1930-yillarda o'tgan vaqtni aks ettirgan. Asarda sud jarayoni, o'zining asosiy qahramonlaridan biri bo'lgan Tom Robinsonni, qora tanli odamni yolg'on ayblash orqali qo'llaniladigan irqiy kamsitishlarni tasvirlab bergan. Sud jarayoni bilan bog'liq ayrim asosiy nuqtalar:

Irqi adolatsizlik: Sud jarayonida qora tanli erkak Tom Robinsonning aybsizligi aniq bo'lishiga qaramay, juri uning qaroriga ta'sir qilgan irqiy stereotiplarga amal qiladi. Bu adolatni himoya qilish uchun kurashayotgan advokat, Attikus Finch, sud jarayonini achinarli tarzda taqdim etadi.

Harper Lee ning "To Kill a Mockingbird" asarida sud jarayoni va sud terminlari muhim o'rin tutadi. Asarda sud jarayoni adolat, irqiy adolatsizlik va jamiyatning morallari haqida chuqur mulohazalar olib boriladi. Keling, ba'zi sud terminlarini ingliz va o'zbek tillarida tahlil qilib, ularning kontekstdagi o'xshashliklari va farqlarini ko'rib chiqamiz[1].

1. **Courtroom** Sud zalidagi joy, yuridik ishlar ko'riladigan xona.

"The courtroom was filled with spectators, all eager to see the trial unfold."

Sud zalida ishlatiladigan "sud zalasi" yoki "sud xonasi" atamaları shunga yaqin tushunchalarni bildiradi. "Sud zalasi" so'zi O'zbek tilida keng ishlatiladi va sud

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

hukm chiqarish jarayonini bildiradi."Sud zalasi to'la tomoshabinlar bilan edi, barchasi sud jarayonining qanday davom etishini kutar edi."Ingliz va o'zbek tillarida "courtroom" va "sud zalasi" atamalari asosiy ma'no jihatidan bir xil, lekin ularning foydalanish konteksti va jamiyatdagi sud tizimining tasviri o'ziga xos.

2. Defendant Sudda ayblanayotgan yoki da'vogar tomonidan sudga berilgan shaxs.

"Tom Robinson, the defendant, sat quietly in the courtroom, waiting for the trial to begin". "Defendant" so'zi o'zbek tilida "ayblanuvchi" yoki "himoyachi" sifatida tarjima qilinadi. "Ayblanuvchi" so'zi sudda ishtirok etayotgan, lekin ayblanishi mumkin bo'lgan shaxsni bildiradi.

"Tom Robinson, ayblanuvchi, sud zalida tinch o'tirib, sudning boshlanishini kutdi."

Ingliz va o'zbek tillarida "defendant" va "ayblanuvchi" so'zlari bir-birini to'liq tushunish uchun ishlatiladi, lekin har bir tilning madaniy va yuridik konteksti uni qanday qabul qilishni ta'sir qiladi.

3. Prosecution .Sudda ayblovchi tomon, odatda prokurorlar tomonidan yuritiladi.

"The prosecution, led by Mr. Gilmer, made their case against Tom Robinson based on circumstantial evidence." O'zbek tilida "prosecution" so'zi "ayblov" yoki "prokuratura" deb tarjima qilinadi. "Prokuratura" so'zi O'zbekistonda ko'proq ishlatiladi, chunki bu davlat tomonidan taqdim etilgan ayblovchi tomonni anglatadi. Bu ikki so'z o'rtasida to'liq moslik bor, lekin o'zbek tilidagi "ayblov" so'zi ko'proq o'zbek yuridik tizimida ishlatiladi, "prokuratura" esa davlat tomonidan yuritiladigan ayblov jarayonini ifodalaydi.

4. Defense Attorney .Ayblanuvchini himoya qiladigan advokat. Atticus Finch, the defense attorney, argued passionately that Tom Robinson was innocent."

"Defense attorney" so'zi O'zbek tilida "himoya advokati" yoki "himoyachi" deb tarjima qilinadi. "Atticus Finch, himoya advokati, Tom Robinsonning aybsizligini isbotlashga harakat qiladi. Ingliz va o'zbek tillaridagi bu atamalar bir-birini aniq anglatadi va o'xshash ma'noga ega, faqat o'zbek tilida ba'zida "himoyachi" so'zi qisqacha ishlatiladi, lekin "himoya advokati" aniqroq tahlil qilinadi.

5. Verdict .Sudning yakuniy qarori yoki hukmi.

"The jury deliberated for hours before returning with a guilty verdict, much to the shock of Atticus Finch". "Verdict" o'zbek tilida "hukm" yoki "qaror" deb tarjima qilinadi. "Juri bir necha soat davomida fikr yuritganidan so'ng, ayblov hukmini chiqaradi.

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

Bu ikki til o'rtasidagi farq unchalik katta emas. Har ikkala tillarda ham "hukm" so'zi sud jarayonining yakuniy qarorini anglatadi. Sud va adolat: Sud jarayonida adolatning haqiqat va o'z-o'zidan kelib chiqishi muhim mavzudur. Yashirin irqiy kamsitishlar sud tizimiga kirib borgan va bu jarayon, hatto biron-bir sodda ishda ham, adolatli natijaga olib kelmaydi. O'zbek adabiyotida ham sud jarayonlari ko'pincha ijtimoiy adolatsizlik, milliy mentalitet va haqiqiy haqiqatni izlash kabi mavzular orqali tasvirlanadi.

O'zbek adabiyotining bir nechta asarlarida sud jarayonlari o'zgacha tasvirlanadi:

Tergov va sud jarayonlarining sotsial tanqidi: O'zbek adabiyotida sud jarayonlari ko'pincha jamiyatdagi ijtimoiy sinflar, adolatsizlik va siyosiy manipulyatsiyalarning ifodasi sifatida ko'rsatiladi. Misol sifatida O'zbekistonda yaratilgan O'tkan Kunlar (Abdulla Qodiriy) asarida, sud va hukmni adolatli yo'lda izlash, zamonaviy jamiyatdagi axloqiy muammolarni ko'rsatadi.

Sud tizimining ijtimoiy roli: O'zbek adabiyotida sud jarayonlari odatda ijtimoiy sharoitlar bilan bog'lanadi, masalan, yirik shaharlarda yuridik jarayonlar ko'proq qonun ustuvorligini ta'minlashga qaratilgan bo'lsa, qishloqlarda esa adolatni haqiqat bilan, o'zaro xohish-iroda va oila qiymatlari bilan bog'laydi.

Avvalambor o'xshashlik tomonlarini yoritsak

1. **Adolat va Kurash:** Har ikki adabiyotda sud jarayonlari adolat va haqiqatni himoya qilish uchun kurashni ko'rsatadi. Harper Li asarida irqiy adolatsizlikka qarshi kurash, o'zbek adabiyotida esa totalitarizm va siyosiy repressiyalarga qarshi kurash yoritiladi.

2. **Qahramonlarning Etik Qarorlari:** Harper Li asaridagi Attikus Finch va o'zbek nasrida sud jarayonlarida ishtirok etgan qahramonlarning barchasi ijtimoiy adolatsizlikka qarshi kurashishda axloqiy qarorlar qabul qiladilar.

3. **Siyosiy Tizimlarga Qarshi Tanqid:** Sud jarayonlari jamiyatning nohaqliklarini ochib beradi, bu esa jamiyatdagi mavjud tizimlarga qarshi tanqidiy yondashuvni anglatadi.

Farqli tomonlari quydagicha:

1. **Irqiy Taqqoslash va Siyosiy Tizimlar:** Harper Li asarida sud jarayonlari asosan irqiy adolatsizlik va jamiyatdagi rang-baranglik bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek adabiyotida sud jarayonlari ko'proq siyosiy repressiyalar va totalitar tizimga qarshi kurashga bag'ishlangan.

2. **Moral Qarorlar va Individual Erkinlik:** Harper Li asaridagi Attikus Finch, ijtimoiy adolatsizlikka qarshi kurashishda o'zining shaxsiy prinsiplarini himoya

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

qiladi. O'zbek adabiyotida esa ko'proq, shaxsiy erkinlik va huquqlar davlat tomonidan cheklanganligi ko'rsatiladi.

3. **Jamiyatdagi repressiyalar:** O'zbek adabiyotida sud jarayonlari ko'pincha siyosiy tazyiqlarni va totalitar tizimning ta'sirini ko'rsatib beradi. Bu, o'z navbatida, sovet davrining muammolariga qarshi adabiy kurashning natijasi sifatida ko'riladi.

Xulosa

Harper Li va o'zbek adabiyotidagi sud jarayonlari orasidagi o'xshashliklar va farqlar ijtimoiy adolatsizlik, adolat va inson huquqlari masalalariga qaratilgan e'tiborni yoritib berildi. Harper Li asarida irqiy adolatsizlik va jamiyatning axloqiy savodsizligi sud jarayonlari orqali yoritilgan bo'lsa, o'zbek adabiyotida esa siyosiy repressiyalar, totalitar tizim va shaxs erkinligining cheklanishi sud jarayonlari orqali aks ettirilgan. Ushbu maqolada har ikki adabiyotda sud jarayonlarining etik, moral va siyosiy kontekstda qanday tasvirlab berildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Li, H. (1960). *To Kill a Mockingbird*. Harper & Row Publishers.
2. Vohidov, E. (1970). *Yulduzlar*. Toshkent: O'zbekistondagi Adabiyot nashriyoti.
3. Olimjon, H. (1965). *Inson va tabiat*. Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti.
4. Saidov, R. (1989). *O'zbek adabiyotida ijtimoiy tanqid*. Toshkent: Fan.
5. Ko'chkarov, A. (1980). *Sovet adabiyotida antiutopiya*. Moskva: Ilm.
6. Ahmedov, O. S. (2016). *Ingliz va o'zbek tillarida soliq-bojxona terminlarining lingvistik tahlili va tarjima muammolari*. Toshkent.